

İLKOKUL VE ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ ÇEVRE BİLİNCİ GELİŞTİRMESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

RESEARCH OF PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL TURKISH TEXTBOOKS IN TERMS OF DEVELOPING ENVIRONMENTAL AWARENESS

Sibel TOK¹, Elif Omca ÇOBANOĞLU², Mustafa TOK³,

ÖZ: Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokullarda, ortaokullarda ve imam- hatip ortaokullarında 2022-2023 eğitim öğretim yılında okutulan Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin çevre bilinci kazandırma açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları, ilkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki çevre eğitime olan bakış açısını gösterilmesi, Türkçe öğretim programlarının yeniden gözden geçirilmesi, metinlerin içerik bakımından irdelenmesi açısından önemlidir. Çalışma nitel nitelikte olup çalışmada araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemiyle toplanan veriler betimsel analiz kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre İlkokul Türkçe ders kitaplarında (1,2,3,4) daha çok, insanın yaşadığı çevreyi anlamlandırması, doğal yaşamı anlaması, ona kulak vermesi, onu hissetmesine yönelik içeriklere yer verildiği görülmüştür. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5,6,7,8) çevre sorunları üzerinde durulmuş olup çevre sorunları konusunda bireysel sorumluluklar vurgulanmış, öğrencilerden bu sorunlara çözüm üretmeleri istendiği görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Eğitim, Çevre Bilinci, Türkçe Ders Kitapları

ABSTRACT: In this study, it was aimed to examine the texts in the Turkish textbooks taught in primary schools, secondary schools and imam-hatip secondary schools affiliated to the Ministry of National Education in the 2022-2023 academic year in terms of raising environmental awareness. The results of the research are important in terms of showing the perspective of environmental education in primary and secondary school Turkish textbooks, reviewing Turkish teaching programs and examining the texts in terms of content. The study is qualitative in nature and document analysis, which is one of the research methods, was used in the study. The data collected by the document analysis method was analyzed using descriptive analysis. According to the results of the research, it has been seen that primary school Turkish textbooks (1,2,3,4) mostly include content that helps people make sense of the environment they live in, understand natural life, listen to it and feel it. It has been observed that in secondary school Turkish textbooks (5,6,7,8) environmental problems are emphasized and individual responsibilities for environmental problems are emphasized and students are asked to produce solutions to these problems.

Keywords: Education, Environmental Awareness, Turkish Textbooks

Bu makaleye atf vermek için:

Tok, S., Çobanoğlu, E. O. ve Tok, M. (2024). İlkokul ve ortaokul türkçe ders kitaplarının çevre bilinci geliştirmesi açısından incelenmesi, *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(2), 924-941.

Cite this article as:

Tok, S., Çobanoğlu, E. O. ve Tok, M. (2024). Research of primary and secondary school turkish textbooks in terms of developing environmental awareness. *Trakya Journal of Education*, 14(2), 924-941.

¹ Eğitim Müfettişi, Hakkari İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Hakkari/Türkiye, 21282758@stu.omu.edu.tr, 0000-0003-3825-0980

² Doç. Dr., OMÜ Eğitim Fakültesi, Matematik Ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Samsun/Türkiye, eomca@omu.edu.tr, 0000-0002-3691-8273

³ Uzman Öğretmen, Hakkari İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Hakkari/Türkiye, mustafatok84@hotmail.com, 0009-0003-0488-3330

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

As a result of the rapid increase in the world population and the increase in needs and consumption, some problems have begun to emerge. Environmental problems are one of them. Environmental problems are the biggest problem not only in the country we live in but also in the whole world. Due to reasons such as rapid depletion of natural resources, increased industrialization and population growth, the balance of nature has been disrupted and some irreversible environmental problems have occurred. Major environmental problems that threaten human security, health, the survival of other living species, food security, our sustainable environment and water resources; Global problems such as climate change, acid rain, destruction of the ozone layer, desertification, biodiversity loss, deforestation, air, water and soil pollution, ocean and sea pollution (MFA, 2022).

People have important duties in taking precautions regarding the environmental problems mentioned above and which can be more diversified. As expressed in Article 56 of the 1982 Constitution, "Everyone has the right to live in a healthy and balanced environment, it is the duty of the state and citizens to improve the environment, protect environmental health and prevent environmental pollution." As can be seen in the statement, this is a duty for everyone. Environmental education, which is the most basic and effective solution to this task, should be given importance, and especially school curricula should be enriched in this regard. Because schools provide a learning climate where students can reveal their emotions, develop positive attitudes about the environment, express their reactions to environmental problems, and offer various opportunities that enable them to gain a sense of responsibility for the environment.

The biggest function in solving environmental problems is assigned to education. It is of great importance to raise environmentally conscious individuals at all levels, especially from the basic education level to higher education. Because solving environmental problems is possible by changing individual behaviors. Behavior change is not possible without changing knowledge, attitudes and value judgments. Environmental education enables individuals to develop positive attitudes and create positive value judgments (Erten, 2003).

Structuring Turkish education on scientific foundations necessitates interdisciplinary study (Şahbaz and Çekici, 2012). Turkish textbooks; They are course tools that aim to raise responsible individuals who know national and universal values, to be a good citizen, and to raise environmental awareness (Çelikpazu and Aktaş, 2011). The Turkish Curriculum used in preparing Turkish textbooks is a curriculum that develops students' metacognitive skills, ensures meaningful and permanent learning, is associated with previous learning, and is integrated around skills and values with other disciplines and daily life. With the 2019 Turkish Course Curriculum prepared according to the constructivist approach, students are given the following within the framework of moral integrity and self-awareness; It is aimed to provide students with characteristics such as self-confidence and self-discipline, national and spiritual values, productivity and active citizenship, basic verbal, numerical and scientific reasoning and social skills, aesthetic sensitivity, and healthy life orientation (MEB, 2019).

In this research, it was aimed to examine the texts in the Turkish textbooks taught in primary schools, secondary schools and imam-hatip secondary schools affiliated to the Ministry of National Education in the 2022-2023 academic year in terms of raising environmental awareness. The problem statement of the research is "To what extent is the environmental issue addressed in primary and secondary school Turkish textbooks?" It is in the form. For this purpose, answers were sought to the following sub-problems:

1. What content about the environment is included in primary school Turkish textbooks?
2. What content about the environment is included in secondary school Turkish textbooks?

Method

This study is a qualitative research and document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. Document review includes the analysis of written materials containing information about the phenomenon or phenomena intended to be investigated (Yıldırım and Şimşek, 2021). According to Yıldırım and Şimşek, in these studies, the researcher obtains the data he needs without the need for observation and interviews, saving money and time.

In this study, which aims to examine in detail the texts in primary and secondary school Turkish textbooks in the context of developing environmental awareness, the data collected by the five-stage document analysis method was analyzed using descriptive analysis.

In this study, the textbooks determined as sources were discussed in detail using the document analysis method. Every text and every activity under the theme headings in the books was examined and evaluated in terms of raising environmental awareness. In the research, the texts in eight Turkish textbooks (grades 1-8) belonging to the Ministry of Education and private publishing houses, taught in primary and secondary schools in the 2022-2023 academic year, were examined in terms of raising environmental awareness. These textbooks constituted the source of this research.

The contents within the scope of the environment subject in eight Turkish textbooks belonging to the Ministry of Education and private publishing houses taught in primary and secondary schools were analyzed separately by three authors. Care was taken to ensure validity and reliability in analyzing and interpreting the data obtained from the textbooks. For this purpose, the themes in the textbooks were carefully examined and the sentences and texts within the scope of the environmental subject were tried to be interpreted based on this information. To ensure the validity of the research, verbatim examples from the texts that are data sources are given. The textbooks were diversified to allow for more generalizations, and all Turkish textbooks belonging to the basic education level (1-2-3-4-5-6-7-8) were used as data sources. In order to ensure the reliability of the research, sample quotations were examined by three different Turkish teachers who are experts in their fields.

Findings, Discussion and Conclusion

Turkish textbooks taught in basic education (1,2,3,4,5,6,7,8) are designed to be usable by students in line with the general objectives of the National Education and the Turkish course, are supported by visual and written resources, taking into account their developmental characteristics, and will assist the teacher in the lesson prepared in this way. According to the Turkish Course Curriculum (MEB, 2019), language skills are considered a prerequisite in the fields of personal, social and professional development. According to the Turkish Language Curriculum, the most important goals are to direct students to use metacognitive skills, to provide meaningful and permanent learning, to associate knowledge with previous learning, and to integrate it with other disciplines and daily life. Current issues that concern society are also included in Turkish textbooks, and universal values are tried to be imparted through literary works. The objectives in the program also give an idea about how the literary works in the textbooks should be. Texts should enrich students' thoughts, feelings and imaginations, be of a quality that will enable them to express their opinions on a subject effectively and understandably, provide them with a critical perspective, and contribute to them becoming people who are aware of everything that is happening around them and who are sensitive to their environment. Through texts, students see good and bad, right and wrong, and learn how to act correctly. The texts in Turkish textbooks are the most important tools used to impart many values to students. All kinds of activities carried out on texts in Turkish lessons, such as story analysis, original text writing, or narration, create a natural environment to convey the values that are intended to be imparted (Çelikpazu and Aktaş, 2011). In this respect, textbooks, which are the main sources of education and training activities, are expected to provide the value of love for nature and being sensitive to nature.

The study was conducted to determine to what extent the environmental issue is mentioned in Turkish textbooks taught at the basic education level and how much space is given to texts containing the value of being sensitive to nature. Each text and activity in primary and secondary school Turkish textbooks was examined one by one, and the findings were given separately for the book at each grade level. When all the books were examined, it was seen that the texts and activities aimed at raising environmental awareness were given under the theme of "Nature and Universe". Only in the 3rd grade Turkish textbook, a text aimed at raising environmental awareness was found on the theme of "Children's World". In themes other than the theme of "Nature and Universe", texts and activities that indirectly touch on the environment have been identified and are stated in the relevant section. It was observed that the theme of "Nature and Universe" was not included in the 3rd and 7th grade textbooks. Although there were 1 direct and 3 indirect texts containing environment-related learning outcomes in the 3rd grade Turkish textbook, no content addressing the environment was found in the 7th grade Turkish textbook. In this respect, it has been observed that 7th grade and 3rd grade Turkish textbooks are very inadequate in developing students' environmental awareness. When we evaluated the primary school and secondary school Turkish textbooks in separate groups, it was seen that the development of environmental awareness was directly included in

11 texts in primary school and indirectly in 7 texts, and was directly included in 11 texts and indirectly in 4 texts in secondary school Turkish textbooks.

It is seen that primary school Turkish textbooks (1st, 2nd, 3rd, 4th grades) mostly include content that helps people make sense of the environment they live in, understand natural life, listen to it, and feel it. It has been determined that the following topics are included in primary school Turkish textbooks: love of trees, living creatures, plants, animals, nature, world, climate, seasons, natural events, protection of the environment, earth, protecting forests, environmental cleanliness, love of nature, being sensitive to the environment, recycling, endangered animal and plant species, environmental pollution, water pollution. In secondary school Turkish textbooks (5th, 6th, 7th, 8th grades), environmental problems were emphasized and our individual responsibilities regarding environmental problems were emphasized and students were asked to produce solutions to these problems. It has been determined that the following topics are included in secondary school Turkish textbooks: environmental pollution, water pollution, air pollution, environmental protection, love of nature, protecting forests, love of trees, environmental institutions and organizations, what needs to be done to prevent environmental pollution, natural events, climate, global climate change, waste control, recycling, renewable energy sources, endangered animals, protecting animals, sustainability.

In his study, Susar Kırmızı (2014) examined the values in 4th grade Turkish textbooks and revealed that the value of "love of nature, sensitivity to the natural environment" was included in nine different texts and was the most frequently included value in the book. He concluded that it is important to give many values, especially this value, in Turkish textbooks. In another study conducted by Çelikpazu and Aktaş (2011), secondary school Turkish textbooks were examined and it was concluded that the texts in the textbooks were not compatible with the themes, a meticulous selection was not made in terms of value transmission, many values were ignored, and the issue of giving values was not taken into consideration. Similarly, Sarıkaya and Yavuz (2023) concluded that the value transfer in current Turkish textbooks is not balanced.

Similar results have been observed in other studies where textbooks were examined in the context of raising environmental awareness. In the study conducted to determine the extent to which subjects related to the natural environment were included in the vocational course books of imam hatip high schools, it was concluded that the necessary importance was given to the subject at the program level, but there were deficiencies in the reflection of the program in the books, and the environmental issue was not included in a significant way (Keskiner, 2014). Similarly, in the study conducted by Önal, Kaya and Çalışkan (2019) on the life sciences textbook, environmental awareness was not taken into account sufficiently and the subject was mentioned only with the concern that the gains in the program could be given even under minimum conditions. It is stated that one must be careful and devoted. In another study where geography textbooks were examined, it was concluded that current environmental problems were not included in the textbooks, activities aimed at students' interests and needs were included little, and the achievements regarding environmental awareness in the Geography course curriculum were insufficient (Başkaya and Gökdemir, 2021). Laçın Şimşek (2004) stated in his study that science textbooks are insufficient to raise environmental awareness. Demirezen and Kaya (2022) stated that environmental education concepts are included more in social studies textbooks than in science textbooks, and when examined in general, environmental education remains more in the information dimension. In the study conducted by Çevik and Güneş (2017), the conclusion that social constructivist approach principles are not taken into account in the activities in Turkish textbooks, students' interests and needs are not taken into account, and environmental features are ignored is parallel to our study.

Based on the findings and results of the research, the following suggestions are made:

1. Primary school 3rd grade and secondary school 7th grade Turkish textbooks should include content that will improve students' environmental awareness.
2. Considering that the texts in Turkish textbooks are the most important tools to be used to introduce and fully acquire many values to students, the texts in the books should be chosen carefully. Texts should be of a quality that will develop environmental awareness in students.
3. Considering that environmental problems are the biggest problem not only in the country we live in but also in the whole world, texts or activities that touch on these issues should be included at every grade level.

4. It has been observed that environmental problems are rarely mentioned in primary school Turkish textbooks. Air, soil, water, noise pollution by grade level; Texts or activities that touch on issues such as global climate change should also be included.

GİRİŞ

Dünya nüfusunun hızla artması sonucu ihtiyaçların ve tüketimin de artması ile bazı sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Çevre sorunları da bunlardan biridir. Çevre sorunları yalnızca yaşadığımız ülkenin değil tüm dünyanın en büyük problemidir. Doğal kaynakların hızla tükenmesi, endüstrileşmenin artması, nüfusun artması gibi sebeplerle doğanın dengesi bozulmuş ve geri dönüşü olmayan bazı çevre sorunları meydana gelmiştir. İnsan güvenliğini, sağlığını, diğer canlı türlerinin bekasını, gıda güvenliğini, sürdürülebilir çevremizi ve su kaynaklarımızı tehdit eden başlıca çevre sorunları; iklim değişikliği, asit yağmurları, ozon tabakasının tahribatı, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı, ormansızlaşma, hava, su ve toprak kirliliği, okyanus ve deniz kirliliği gibi küresel sorunlardır (MFA, 2022).

İnsan için hayati öneme sahip olan havanın kirlenmesi, atmosfere bırakılan kirli gazların belli bir yoğunluğa ulaşmasıyla meydana gelir. Kentleşme ve endüstrileşmeye bağlı olarak kentlerdeki ısınma sistemi, kullanılan yakıt türleri, ulaşım araçlarının artması, nüfusun doğal kapasitenin üstünde ve dengesiz dağılımı hava kirliliğinin temel kaynaklarından (Türküm, 1998).

Su kaynaklarının savurganca kullanılması ve kirlenmesi en önemli çevre sorunlarından. Endüstri ve sulama bölgelerinde suyun plansız kullanılması su kaynaklarının azalmasına neden olmakla birlikte endüstri atıklarının toprağa verilmesi de kaynakların kirlenmesine ve azalmasına yol açmaktadır (Güler ve Çobanoğlu, 1994). Küresel iklim değişikliğinin de etkisiyle yer altı suyu seviyelerinin düşmesi, olan kaynakların sağlıklı hale gelmesi nedeniyle su kıtlığı yaşanacak olması kaçınılmazdır (Törnqvist, Jarsjö ve Karimov, 2011).

Toprak kirliliği, topraktaki zehirli kirleticilerin seviyeleri nedeniyle mahsul veriminin azalmasından ziyade mahsulün sağlıklı olmasından dolayı gıda güvenliği sorununun ortaya çıkmasıdır (FAO ve ITPS, 2015). Toprak kirliliği çoğu durumda göz ile görülebilir ya da doğrudan ölçülebilir olmadığından gizli bir tehlike olarak kabul edilebilir (Kızılkaya, Okur, Turgay, Göçmez, Kalınbacak, Kayıkçıoğlu, Balcıoğlu, Özden, 2020).

Gürültü, TDK'ye (2022) göre aralarında uyum bulunmayan, düzensiz sesler, patırtı ve şamatadır. Gürültü kirliliği, insan hayatında çeşitli fiziksel, psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olan çevre ve sağlık sorunudur. Toplu ulaşım araçları, her geçen gün çoğalan özel araçlar, imalâthane ve fabrikalar, hayatımızı kolaylaştıran elektrikli mutfak eşyaları, insanların sağlığını ve huzurunu bozan kaynaklar haline gelerek gürültü kavramının çevre kirletici faktörler arasında yer almasını sağlamıştır. Kentleşmenin hızla yaygınlaşması, motorlu taşıtların artmasıyla karayolu trafiğindeki gürültü kirliliğinin çoğalması kentlerdeki yaşam kalitesini düşüren en önemli çevre sorunudur (Silva ve Mendes, 2012). Gürültü kirliliğinin azalmasını sağlamak için gürültü haritaları ile ileriye dönük planlama ve eğitim çalışmaları yapılmalı, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde gürültü problemlerini tanımlanmalı, bu konu hakkında kamu bilinçlendirilmelidir (Bayramoğlu, Özdemir, Demirel, 2014).

Yukarıda bahsedilen ve daha çeşitlendirilebilecek çevre sorunları ile ilgili önlemler alma konusunda insanlara önemli görevler düşmektedir. 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde ifadesini bulan "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir." ifadesinde de görüldüğü gibi bu herkes için bir ödevdir. Bu ödevle ilgili en temel ve etkili çözüm yolu olan çevre eğitimi konusuna önem verilmeli, özellikle okul müfredatları bu konuda zenginleştirilmelidir. Çünkü okullar öğrencilere duygularını ortaya çıkarabilecekleri, çevreyle ilgili olumlu tutumlar geliştirecekleri, çevre sorunlarına karşı tepkilerini ortaya koyabilecekleri bir öğrenme iklimi sağlar ve çevreyle ilgili sorumluluk duygusu kazanmalarını sağlayan çeşitli fırsatlar sunar.

Çevre sorunlarının çözümünde en büyük işlev eğitime yüklenmiştir. Özellikle temel eğitim seviyesinden başlayarak yüksek öğretime kadar tüm kademelerde çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilmesi büyük önem kazanmaktadır. Çünkü çevre sorunlarını çözüme kavuşturmak, bireysel davranışların değişmesi ile mümkündür. Bilgi, tutum ve değer yargıları değişmeden davranış değişikliği mümkün olmamaktadır. Çevre eğitimi, bireylerin olumlu tutum geliştirmelerini ve olumlu değer yargıları oluşturmalarını sağlar (Erten, 2003).

Çevre Bilinci ve Eğitimi

Erten'e (2004) göre çevre bilinci kavramını daha iyi anlayabilmek için öncelikle şu kavramların üzerinde durulması gerekir:

Çevre Bilgisi: Çeşitli bilim dallarını birleştiren, insan-doğa ilişkisini ve çevre sorunlarını inceleyen uygulamalı ve disiplinler arası bilimlerdir (TDK, 2022).

Çevreye Yönelik Tutum: Kişilerin çevrelere karşı gösterdikleri; çevre sorunları temelli kızgınlık, korku, huzursuzluk, değer yargısı ve çevre sorunlarına çözüm odaklı yaklaşmak gibi olumlu ya da olumsuz tavır ve düşüncelerin tümüdür (Erten, 2004).

Çevreye Yararlı Davranışlar: Çevrenin korunması için yapılan faydalı davranışlardır. Çevreye yararlı davranışları güdülen amaç doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Ekosentrik ve Antroposentrik yaklaşımlar bireyin çevre bilincinin altında yatan düşünceye odaklanır. Eğer birey kendi çıkarlarını ön planda tutmadan sadece doğayı korumak amacıyla çevreye yararlı davranışlar gösteriyorsa bu anlayışa Ekosentirik anlayış denilir. Antoposenrik kişiler ise faydacı bir tutum benimser ve doğayı insan yaşam kalitesine bir katkısı varsa korur. Diekmann ve Preisendörfer (1992), Low-cost ve High-cost kavramları ile çevreye yararlı davranışları fayda sağlama yönünden iki gruba ayırmıştır. Buna göre insanların çevreye yararlı davranışları; yerine getirilirken zorlanılmıyorsa, fedakarlık yapılmıyorsa Low-cost, fedakarlık gerektiriyorsa High-cost kavramı ile ifade edilir.

Çevre eğitimi doğal yaşamı anlamak, ona kulak vermek, onu hissetmek ve korumanın yollarını öğrenmek olarak tanımlanabilir (Özbuğutu vd., 2014). Çevre eğitimi, her düzeyde insanın çevreyi anlamasını amaçlar. İnsanın dünyadaki yerini ve rolünü fark etmesini, çevreyi etkileyen tüm faktörlerden haberdar olmasını ve bu konuda bilinçli olmasını amaçlayan eğitimidir. İnsanoğlunun doğa bilincine sahip olması, çevresini en verimli şekilde kullanması, alacağı eğitimle sağlanabilir. Doğayı doğal ortamlarda tanımayı amaçlayan çevre eğitimi çok disiplinli yürütülür. Doğanın verdiklerini hem eğitimin konusu hem de eğitimin malzemesi yapmak amaçlanır. Çevre eğitimi; kişilerin doğaya yatkınlığını artırır, doğal süreçler konusunda bilgilenmelerini sağlar, onları duyarlı ve bilinçli kılar ve daha bağımsız düşünen bireyler olmalarına katkıda bulunur (Ozener, 2004).

Çevre hareketi ve çevre eğitimi doğayı koruma etkinliklerinden farklıdır. Çevre eğitimi; su, toprak, orman gibi doğal kaynakları korumaya ve geliştirmeye ek olarak tüm çevreyi korumayı ve iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Çevre eğitimi, dünya vatandaşlarını sadece çevre hakkında bilgilendirmeyi değil onları çevre yönetimi konusunda becerikli ve gönüllü katılımcılar haline getirmeyi hedeflemektedir (Ünal ve Dımışkı, 1999).

Aileler ve öğretmenler çevre konusunda bilinçlendirilmedikçe çevre eğitiminde başarı sağlanamaz. Bu yüzden çevre eğitimi konusunda toplumun tüm kesimlerine ulaşılmalıdır. Bu konuda sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin rolü büyüktür. Eğitim programları bu konuda yeniden gözden geçirilmeli ve üniversitelerin programlarına bu konularla ilgili dersler eklenmelidir. Öğretmenlere de hizmet içi eğitimler ile bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır (Alım, 2006).

Çevre eğitimi, ekolojik bilgileri aktarmanın yanında bireylerin çevreye yönelik olumlu tutumlar geliştirmesini ve bu tutumlarla ilgili olumlu davranışlarda bulunmasını sağlar ve öğrencilerin duyuşsal, bilişsel ve psiko-motor öğrenme alanlarına hitap eder. Hayvanları devamlı insanlara zarar veren yaratıklar olarak sunan, kötü birer varlık olarak gösteren, ormanları da kesilmeye mahkûm bir hammadde olarak çocukların beynine yerleştiren zihniyetin önüne geçilmelidir. Bu şekilde gelecekte çocukların bitki ve hayvanlara karşı olumsuz tutum geliştirmeleri ve diğer canlılara karşı acımasızca davranmaları ve hayvanlardan tiksinti duymaları da önlenmiş olur (Erten, 2004). Öğrenciler çevre eğitiminde daha aktif rol almalı, deney yapmalı, laboratuvarların daha sık kullanılmalı, arazi gezileri yapmalı. Bu şekilde öğrenmeleri daha kalıcı ve etkili gerçekleştirmiş olurlar (Bozkurt vd., 2002).

Dünyaya gelen her bireyin ilk eğitim ortamı ailesidir. İkinci en önemli eğitim ortamı ise okullardır ve doğal çevreyle, toplumla ilgili ilk deneyler, uygulamalar, araştırmalar okulda başlar. Doğaya sevgi, saygı, çevre bilinci, çevre ahlakı ve ekolojik okur yazarlık için en hassas dönem temel eğitim dönemidir. Bu nedenle çevre eğitimi temel eğitim düzeyinde başlamalı, öğretim programları ve ders kitapları da bu doğrultuda hazırlanmalıdır.

Çevre sorunları dil, din, erkek, kadın, zengin, fakir veya Türkçe, fen bilgisi, kimya, matematik, fizik gibi konularda ayırım olmadan herkesi etkiler. Dolayısıyla çevreyi korumak sadece çevrecilerin, eğitimcilerin görevi değildir; herkesin görevidir. Tüm derslerde çevre konusu ele alınmalı, ders içeriği ile ilişkilendirilmelidir (Erten, 2005).

Türkçe Ders Kitaplarında Çevre Konusunun Ele Alınması

Ders kitapları, diğer modern ders araç-gereçlerinin yaygınlaşmasına rağmen günümüzde hâlâ vazgeçilmez bir ders aracı olarak kullanılan temel başvuru kaynağıdır (Kolaç, 2003). Öğretme ve öğrenme sürecinde öğrencilerin ne öğreneceği, öğretmenlerin ne öğreteceği ve bu süreçte ne gibi bir yöntem izleneceği konusunda yol gösterici ve etkili bir kaynak olan ders kitaplarının içeriği çok önemlidir (Atmaca, 2006). Hem öğretmenler hem de öğrenciler için birincil kaynak olarak kullanılan ders kitapları; öğrencileri düşünmeye, sorgulamaya, araştırmaya, bilinçli olmaya yönlendirecek içeriklere sahip olmalıdır. Ders kitaplarında yer alması gereken en önemli konulardan biri çevre sorunlarıdır çünkü ders kitapları yalnızca başvurulacak bilgi kaynağı değil, güncel sorunlara çözüm üretebilecek, öğrencileri sorunlarla baş edebilmeleri konusunda yönlendirebilecek dinamiğe sahip araçlardır (Önal, Kaya, Çalışkan, 2019). Gelişen teknoloji, sanayileşme, nüfus artışı, doğal kaynakların yoğun tüketimi, yoğun kimyasal kullanımı, fosil yakıt kullanımının artması gibi sebepler çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Çevre sorunları ile baş edebilmenin yolu da yine eğitimden geçmektedir. Gelecek kuşakların sağlıklı, güvenli bir çevrede hayatlarını sürdürebilmeleri amacıyla çevreye duyarlı insanlar yetiştirmenin ilk yolu çevre eğitimidir (Demir ve Yalçın, 2014). Bireylere küçük yaşlarda çevre bilinci kazandırmak; toplumun tüketim alışkanlıklarını değiştirmek, geri dönüşümün önemini kavratmak, kaynakların doğru kullanılmasını sağlamak, tasarrufun önemini anlatmak açısından büyük öneme sahiptir. Bu yüzden ders kitaplarının çevre sorunlarını ele alarak çevre bilinci kazandırma konusundaki önemi büyüktür.

Türkçe eğitimini bilimsel temeller üzerine yapılandırılmak disiplinler arası çalışmayı zorunlu kılar (Şahbaz ve Çekici, 2012). Türkçe ders kitapları; milli ve evrensel değerleri bilen sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmeyi, iyi bir vatandaş olmayı, çevre bilinci kazandırmayı hedefleyen ders araçlarıdır (Çelikpazu ve Aktaş, 2011). Türkçe ders kitapları hazırlanırken kullanılan Türkçe Öğretim Programı, öğrencilerin üst bilişsel becerilerini geliştiren, anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan, önceki öğrenmelerle ilişkilendirilmiş olan, diğer disiplinlerle ve günlük hayatla beceriler, değerler çevresinde bütünleşmiş bir öğretim programıdır. Yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'yla öğrencilere ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde; öz güven ve öz disiplin, millî ve manevi değerler, üretkenlik ve aktif vatandaşlık, temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ve sosyal beceriler, estetik duyarlılık, sağlıklı hayat yönelimi gibi özellikler kazandırmak amaçlanmıştır (MEB, 2019). Programın uygulanmasında her sınıf düzeyinde sekiz tema öngörülmüştür. Çevre bilincinin kazandırılmaya çalışıldığı Doğa ve Evren teması başlığı altında şu konuların işlenmesi önerilmiştir: yıldızlar, uzay, bitkiler, çevre, çevrenin korunması, yağmur, kar, doğa, doğa olayları, dünya, gece, gezegenler, gündüz, hayvanlar, canlılar, iklim, mevsimler, manzaralar, renkler, doğal afetler, yeryüzü, zaman bilinci vb.

Araştırmanın Amacı, Problem ve Alt Problemler

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokullarda, ortaokul ve imam-hatip ortaokullarında 2022-2023 eğitim öğretim yılında okutulan Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin çevre bilinci kazandırma açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi ise "İlkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarında çevre konusu ne boyutta ele alınmıştır?" şeklindedir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. İlkokul Türkçe ders kitaplarında çevre konusunda hangi içeriklere ne kadar yer verilmektedir?
2. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında çevre konusunda hangi içeriklere ne kadar yer verilmektedir?

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma sonuçlarının, ilkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki çevre eğitimine olan bakış açısını göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma Türkçe öğretim programının tekrar gözden geçirilmesi, metinlerin içerik bakımından irdelenmesi açısından önem arz etmektedir. Konu ile ilgili alanyazını taraması yapıldığında çevre konusunda daha çok Hayat Bilgisi ve Fen Bilgisi ders kitaplarının incelemeye alındığı Türkçe ders kitaplarının bu çerçevede incelenmediği görülmüştür.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, ilkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarında çevre bilinci kazandırmaya yönelik verilen metinler ve etkinlikler ile sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma niteliğindedir ve çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Yıldırım ve Şimşek'e göre bu araştırmalarda araştırmacı gözlem ve görüşmeye gerek kalmadan ihtiyacı olan veriyi paradan ve zamandan tasarruf sağlayarak elde eder. Doküman incelemesi yaparken izlenebilecek aşamalar vardır. Bu beş aşama: dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol edilmesi, dokümanların anlaşılması, verinin analiz edilmesi ve verinin kullanılması şeklindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). İlkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çevre bilinci geliştirmesi bağlamında ayrıntılı olarak incelemeyi amaçlayan bu çalışmada beş aşamalı doküman analizi yöntemi ile toplanan veriler betimsel analiz kullanılarak çözümlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada kaynak olarak belirlenen ders kitapları doküman incelemesi yöntemiyle ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kitaplardaki tema başlıkları altında yer alan her metin ve her etkinlik incelenmiş, çevre bilinci kazandırma açısından değerlendirmeye alınmıştır. Ağaç sevgisi, canlılar, bitkiler, hayvanlar, doğa, dünya, iklim, mevsimler, doğa olayları, çevrenin korunması, yeryüzü, ormanları korumak, çevre temizliği, doğa sevgisi, çevreye karşı duyarlı olmak, geri dönüşüm, nesli tükenen hayvanlar ve bitki türleri, çevre kirliliği, su kirliliği vb. anahtar kelimeler üzerinden metinler ve etkinlikler değerlendirilmiştir.

Veri Kaynağı

Araştırmada 2022-2023 eğitim-öğretim döneminde ilkokul ve ortaokullarda okutulan MEB ve özel yayınevlerine ait sekiz adet Türkçe ders kitabında (1-8. sınıflar) yer alan metinler çevre bilinci kazandırma açısından incelenmiştir. Söz konusu ders kitapları bu araştırmaya kaynak oluşturmuştur.

Tablo 1.

Araştırmanın inceleme öğelerini oluşturan Türkçe ders kitapları

Sınıf Seviyesi	Yayınevi	Editör veya İlk Yazar
1. Sınıf	MEB	Davut CİVELEK
2. Sınıf	Ada Matbaacılık Yayıncılık	Nihat ERDAL
3. Sınıf	MEB	Onur YILMAZ
4. Sınıf	MEB	Hayriye KAFTAN AYAN
5. Sınıf	Anıttepe Yayıncılık	Şule ÇAPRAZ BARAN
6. Sınıf	MEB	Doç. Dr. Zekerya BATUR
7. Sınıf	MEB	Emine KIRMAN
8. Sınıf	MEB	Ayşe YÜCEL

Verilerin Analizi

Bu araştırma yazılı materyallerden kitaplar üzerinde çalışıldığından değerlendirmede betimsel analizinin kullanılması tercih edilmiştir. Betimsel analizde toplanan verilerin açıklanmasını sağlayacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmak hedeflenir.

Betimsel analiz dört aşamadan oluşmaktadır:

- 1-Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma
- 2-Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi
- 3-Bulguların tanımlanması
- 4-Bulguların yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

İlkokul ve ortaokullarda okutulan MEB ve özel yayınevlerine ait sekiz Türkçe ders kitabında yer alan çevre konusu kapsamına giren içerikler üç yazar tarafından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Ders kitaplarından elde edilen verilerin analiz edilmesinde ve yorumlanmasında geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasına dikkat

edilmiştir. Bunun için ders kitaplarındaki temalar dikkatlice incelenmiş ve çevre konusu kapsamına giren cümleler, metinler bu bilgilere dayalı olarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın geçerliğini sağlamak için veri kaynakları olan metinlerden birebir örnekler verilmiştir. Ders kitaplarının daha fazla genelleme yapmaya imkân tanınması için çeşitlendirilmesi sağlanmış, temel eğitim seviyesine ait (1-2-3-4-5-6-7-8) tüm Türkçe ders kitapları veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için ise alanında uzman üç farklı Türkçe öğretmeni tarafından örnek alıntılarının incelenmesi sağlanmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın Birinci Alt Problemi: İlkokul Türkçe ders kitaplarında çevre konusuna ne kadar yer verilmektedir?

Tablo 2.

İlkokul 1.,2.,3. ve 4. Sınıf Türkçe ders kitaplarında çevre konusunu ele alan metinlere yönelik analiz sonuçları:

Sınıf Seviyesi	Tema Başlıkları	Çevre Konulu Metin Sayısı	Dolaylı Yoldan Verilen Metin Sayısı
1. Sınıf	Doğa ve Evren	4	1
2. Sınıf	Doğa ve Evren	1	2
3. Sınıf	Çocuk Dünyası	1	3
4. Sınıf	Doğa ve Evren	5	1

1. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular:

İlkokul 1. Sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde sadece bir temada çevre konusuna yer verildiği görülmektedir. “Doğa ve Evren” teması dışında diğer temalarda çevre konusunda bir içeriğe rastlanmamıştır. Bu tema başlığı altında verilen metinler ve konuları (Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda önerilen konu başlıklarına göre) şu şekildedir:

Tablo 3.

İlkokul 1. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinler ve işlenen konular

Tema Adı	Okuma/Dinleme/İzleme Metni	Metnin Adı	İşlenen Konular
Doğa ve Evren	Dinleme Metni	Ağaç Sevgisi	bitkiler, canlılar, doğa
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Uzay	dünya, evren, uzay, yıldızlar, gece, gündüz
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Bay Yavaş	canlılar, hayvanlar, iklim, mevsimler, zaman bilinci
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Bir Okul Gezisi	çevre korunması, çevre, doğa olayları, yağmur
Doğa ve Evren	Serbest Okuma Metni	Bahar Her Yıl Gelecek	bitkiler, canlılar, çevre, manzaralar, yeryüzü, iklim

Bu temada 50. sayfada “Ağaç Sevgisi” metni şiir türünde bir dinleme metni olarak verilmiştir. Şiir incelendiğinde ana duygunun ağaç sevgisi olduğu görülmektedir. “Her ağaçta hayat vardır” dizeleriyle ağaçlandırmanın hayati bir yere sahip olduğu ve şiir genelinde ormanların korunması gerektiği mesajı verilmektedir. 52. sayfadaki karikatür etkinliği ile ağaçların bir canlı olduğu, doğal çevremizde önemli bir yere sahip olduğu, zarar vermememiz gerektiği mesajının pekiştirildiği görülmektedir.

64. sayfada verilen “Bay Yavaş” adlı fabl türündeki metinde doğal çevremizde yer alan hayvanlar konusu ele alınmıştır. İnsan dışındaki diğer canlıların da ekolojik sistemde bir düzen içinde yer aldığını göstermesi açısından bu metnin de çevre konusu ile ilişkili olduğu görülmektedir.

72. sayfadaki “Bir Okul Gezisi” metninden çevre konusuyla ilgili bir kazanım çıkarılmamaktadır. Ancak metnin etkinlik bölümlerinde çevreyi korumayla ilgili kazanımlara ulaşılmaktadır. 19. sayfadaki 6. etkinlikte yukarıda görüldüğü gibi piknik amaçlı kullanılan park, bahçe gibi alanların temiz bırakılması, çöp atılmaması konusuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca 7. etkinlikte “Çevre Koruma” başlıklı şiir türünde bir metne yer verilerek “doğamızı ve çevremizi koruyalım” mesajı pekiştirilmiştir.

82. sayfada yer alan “Bahar Her Yıl Gelecek” adlı şiir türündeki serbest okuma parçasında doğa sevgisi konu edinmiş olup görselle desteklenmiştir.

2. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular:

İlkokul 2. Sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde sadece bir temada çevre konusuna yer verildiği görülmektedir. “Doğa ve Evren” teması dışında diğer temalarda çevre konusunda bir içeriğe rastlanmamıştır. Bu tema başlığı altında verilen metinler ve konuları (Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda önerilen konu başlıklarına göre) şu şekildedir:

Tablo 4.

İlkokul 2. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinler ve işlenen konular

Tema Adı	Okuma/Dinleme/İzleme Metni	Metnin Adı	İşlenen Konular
Doğa ve Evren	Dinleme Metni	Ben Ne Zaman Doğdum?	zaman bilinci, canlılar
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Gülibik	canlılar, hayvanlar
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Mevsimler	mevsimler, zaman bilinci, iklim, doğa olayları, doğa, yeryüzü
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Üç Güneş	zaman bilinci, mevsimler, iklim, doğa olayları, gece, gündüz
Doğa ve Evren	Serbest Okuma Metni	Tarzan	bitkiler, canlılar, çevre, hayvanlar, çevrenin korunması, doğa

198. sayfadaki “Ben Ne Zaman Doğdum” dinleme metni ve 203. sayfadaki “Gülibik” metinleri incelendiğinde doğal çevrede var olan diğer hayvan türleri ele alınmıştır. Metnin etkinlik bölümlerinde de çevre sorunları ve çevrenin korunması konularına yer verilmemiş daha çok doğal yaşamı anlamaya, insan-doğa ilişkisini kavramaya vurgu yapılmıştır.

213. sayfadaki “Mevsimler” metni ve 219. sayfadaki “Üç Güneş” şiiri incelendiğinde daha çok mevsimler, iklim, doğa olayları gibi konulara vurgu yapılmış olup etkinlik bölümlerinde de doğal yaşamı anlamaya yönelik kazanımlara yer verilmiştir.

225. sayfadaki “Tarzan” adlı şiir türündeki serbest okuma metninde ağaç sevgisi konu alınmış olup ormanların korunması gerektiği mesajı verilmiştir. “Gece gündüz demeden/Bir ömür boyu uğraşmış;/Fidanlar dikip Tarzancık/Bozkırı orman yapmış.” dizeleri ile fidan dikmeye dikkat çekilmiş. “Ders olmalı bu öykü,/Büyük küçük herkese./Yaşanmaz olur dünya,/Ormanlar yeşermese.” dizeleri ile de ormanlarımızın doğal çevremiz için hayati bir öneme sahip olduğu, korunması gerektiği belirtilerek ana düşünce verilmiştir.

3. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular:

İlkokul 3. Sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde 8 tema içinde Doğa ve Evren temasının bulunmadığı görülmüştür. Ancak Birey ve Toplum temasında yer alan “Gezmeyi Seven Ağaç” ve “Kentlerde Yaşayan Çocuklarda Oyun İster” metinlerinde dolaylı olarak çevre konusuna değinilmiştir. Ayrıca Çocuk Dünyası temasında yer alan “Ağaç” dinleme metninde çevre konusuna yer verilmiştir.

“Gezmeyi Seven Ağaç” metninde insanların yaşadıkları doğal çevreyi anlaması, çevresindeki canlıların ve farkında olması, doğal dengeyi kavraması kazanımlarına dolaylı yoldan ulaşılabilir. “Kentlerde Yaşayan Çocuklarda Oyun İster” şiirinde ise doğal çevrenin betonlaştırılması, yeşil alanların asfalt alanlara, binalara dönüştürülmesinden dolayı çocukların oyun alanı bulamamasından söz edilmektedir. Çocuk Dünyası

temasında yer alan Arif Nihat ASYA'nın "Çocuk ve Ağaç" şiirinde verilmek istenen ağaç sevgisi şu dizelerde görülmektedir:

"Çocuk, çok sevdi ağacı...
Verirdi ona, her kış
Çiçekleri olaydı!
Ağaç, çok sevdi çocuğu...
Öperdi altın saçlarından.
Dudakları olaydı!"

Ayrıca 228. sayfada yer alan 5. etkinlikteki ağaç dikimi etkinliği ile 230. sayfada yer alan 7. etkinlikteki "çevreye duyarlı olmak" konulu metin yazma etkinliğinin çevre bilinci kazandırmayı amaçladığı görülmektedir.

4. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular:

İlkokul 4. Sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde sadece bir temada çevre konusuna yer verildiği görülmektedir. "Doğa ve Evren" teması dışında diğer temalarda çevre konusunda bir içeriğe rastlanmamıştır. Sadece Erdemler temasında yer alan "Ben Engelli Değilim Anne" metninin 8. etkinliğinde "hayvanları korumalıyız" mesajı dolaylı olarak çevre konusu ile ilişkilendirilebilir Doğa ve Evren teması başlığı altında verilen metinler ve konuları (Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda önerilen konu başlıklarına göre) şu şekildedir:

Tablo 5.

İlkokul 4. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinler ve işlenen konular

Tema Adı	Okuma/Dinleme/İzleme Metni	Metnin Adı	İşlenen Konular
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Kaybolan Cennet	canlılar, nesli tükenen hayvanlar, kuşlar, çevre kirliliği, çevrenin korunması
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Dağdaki Kaynak	dünya, yeryüzü, canlılar, bitkiler, doğa, geri dönüşüm, çevrenin korunması
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Evini Arayan Ardıç Tohumu	canlılar, bitkiler, doğa, nesli tükenen bitki türleri, geri dönüşüm
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Akdeniz'le Röportaj	yeryüzü, dünya, yağmur, su, su kirliliği, canlılar
Doğa ve Evren	Serbest Okuma Metni	Deniz Çok Uzak	yeryüzü, dünya, su, deniz, doğa

138. sayfada yer alan "Kaybolan Cennet" adlı metnin hazırlık çalışmalarındaki şu sorular ile çevre konusundaki farkındalık ölçülmeye çalışılmıştır: "Nesli tükenen hayvanlar hakkında neler biliyorsunuz?, Hangi kuş türlerini tanıyorsunuz?" Yok olmaya yüz tutmuş Manyas Gölü'ndeki Kuş Cenneti Millî Parkı'nın konu edinildiği metinde çevre sorunlarına şu cümleler ile değinilmiştir: "Ülkemizin görülmeye değer, cennet köşelerinden biriydi bu Kuş Cenneti Millî Parkı. Ya şimdi arkadaşlar ya şimdi? İnanılmaz bir şekilde yok olan, geliştirilmeyen, suları kirlenen ve azalan; kuşları kalmayan adeta yok edilen bir yer hâline geldi. Bu umursamazlık devam ederse insanlar kendi topraklarına sahip çıkmazlarsa her yer bozkıra dönecek. Unutmayalım ki biz, dünyayı çocuklarımızdan emanet aldık."142. sayfa 8. etkinlikteki "Dünyamızla ilgili sorunları tespit ederek bunlara çözüm yolları öneriniz." yönergesi ile 9. etkinlikteki "Çevre kirliliğinin yol açtığı zararları sınıfça konuşunuz." yönergesi öğrencileri çevre sorunları ve çözüm önerileri konusunda düşündürmeye sevk eden etkinliklerdir.

146. sayfadaki "Dağdaki Kaynak" adlı metinde doğa konusu ele alınmış olup doğal kaynak sularından bahsedilmiştir. Metnin 6. ve 8. etkinliklerinde de doğayla ilgili yapılan sosyal projelere değinilmiş "Geri Dönüşüm Projesi"ne dikkat çekecek sorulara yer verilmiştir.

152. sayfadaki "Evini Arayan Ardıç" metninde yok olma tehlikesi taşıyan ağaç ve bitki türlerine değinilmiş, ardıç ağacı ile ardıç kuşu konu edinilmiştir. 156. sayfadaki 10. etkinlikte geri dönüşüm üzerinde durulmuş olup özel sembollere değinilmiştir.

158. sayfadaki “Akdeniz’le Röportaj” adlı dinleme metninde denizler, okyanuslar, deniz canlıları konu edinilmiştir. Akdeniz’in kişileştirilerek konuşturulduğu metnin 9. etkinliğinde deniz kirliliği konusuna şu şekilde yer verilmiştir: “Denizlerin kirlenmesi, canlıları nasıl etkiler? Sınıfça konuşunuz.”
162. sayfadaki “Deniz Çok Uzak” serbest okuma metninde doğa sevgisi konu edinilmiş, ırmaklara bakarak denizlere selam gönderen bir çocuğun duyguları şiir türündeki bu metinle dizelere aktarılmıştır.

Araştırmanın İkinci Alt Problemi: Ortaokul Türkçe ders kitaplarına çevre konusuna ne kadar yer verilmektedir?

Tablo 6.

Ortaokul 5.,6.,7. ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarında çevre konusunu ele alan metinlere yönelik analiz sonuçları

Sınıf Seviyesi	Yer Aldığı Başlığı	Tema	Çevre Konulu Metin Sayısı	Dolaylı Yoldan Verilen Metin Sayısı
5. Sınıf	Doğa ve Evren		4	1
6. Sınıf	Doğa ve Evren		2	3
7. Sınıf	-		-	-
8. Sınıf	Doğa ve Evren		5	-

5. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular:

İlkokul 5. Sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde sadece bir temada çevre konusuna yer verildiği görülmektedir. “Doğa ve Evren” teması dışında diğer temalarda çevre konusunda bir içeriğe rastlanmamıştır. Doğa ve Evren teması başlığı altında verilen metinler ve konuları (Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda önerilen konu başlıklarına göre) şu şekildedir:

Tablo 7.

İlkokul 5. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinler ve işlenen konular

Tema Adı	Okuma/Dinleme/İzleme Metni	Metnin Adı	İşlenen Konular
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Bu Nehir Bizim	çevre kirliliği, çevrenin korunması, su kirliliği, doğa, yeryüzü
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Okland Adası	doğa, çevrenin korunması, manzara
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Deprem	doğal afetler, yeryüzü
Doğa ve Evren	Serbest Okuma Metni	Yarın Gene Sabah Olacak	yaşam, dünya, doğa, canlılar
Doğa ve Evren	Dinleme Metni	Sakin Kesme	bitkiler, orman, canlılar, doğa, çevrenin korunması

68. sayfadaki “Bu Nehir Bizim” metni incelendiğinde metnin çevre kirliliğine vurgu yaptığı görülmektedir. Hazırlık çalışmalarında TEMA, TÜÇEV, ÇEVKO vakıf ve dernekleri hakkında ön bilgiler yoklanmış, çevreyi kirleten kurum ve kuruluşlar sorularak çevre farkındalığı ölçülmeye çalışılmıştır. Metni destekleyen su, hava ve toprağı kirleten fabrika resimleri dikkat çekicidir. Metindeki çevre kirliliğine vurgu yapması açısından şu cümleler örnek olarak gösterilebilir: “... ‘Benim çocuklarımda bu nehirde yüzmeye devam etmeliler. Onu yok etmelerine izin veremem!’ İlçenin topraklarının verimliliğinin de ona bağlı olduğunu söylüyorlardı.” “Hayır ırmağımızın ölmesine izin vermeyeceğim. Bildiğim bütün yolları deneyeceğim.” 73. sayfadaki 3. etkinlikteki “Çevre kirliliğini önlemek için neler yapmalıyız? Konu ile ilgili görüşlerinizi açıklayınız.” yönergesi ile öğrencileri çevre kirliliği konusunda düşündürmek ve bu konuda konuşturmak amaçlanmıştır. 75. sayfa 8. etkinlikteki <http://www.tema.org.tr/web> sayfasından alınan sürdürülebilir yaşam için topraklarımız olmak üzere doğal varlıklarımızın korunması ile ilgili yazı ile toprak erozyonuna dikkat çekildiği görülmektedir. 77. sayfadaki 12. etkinlikte ÇEVKO Vakfı hakkında bilgi verilerek doğayı koruma konusunda öğrencilerin nasıl sorumluluklar alabileceğini düşünmelerini sağlayacak şu yönergeye yer verilmiştir: “Siz de arkadaşlarınızla doğayı korumaya yönelik bir kulüp kurduğunuzu düşününüz ve bu kulüple yaptığınız çalışmalarını anlatan bir hikâye yazınız.”

79. sayfadaki “Oakland Adası” metninde doğrudan çevre konusuna değinilmese de doğayla uyumu yakalamış, doğanın içinde büyüyen Oakland kenti örnek bir şehir olarak gösterilmiştir: “*Kent içinde yaşayan insanlar, evlerinden çıkınca kendilerini doğrudan doğanın içinde buluyorlar. Doğa ile baş başa kalmak için kent dışına çıkmaya gerek kalmıyor.*”

85. sayfadaki “Deprem” metninde doğal afetlerden bahsedilmekte olup doğrudan çevre konusunda bir kazanıma rastlanmamıştır. 94. sayfada yer alan “Sakın Kesme” dinleme metninde ise ormanların korunması konusuna dikkat çekilmiş, hazırlık çalışmalarında şu sorularla ön bilgiler yoklanmıştır: “*Mustafa Kemal Atatürk’ün ‘Ormansız ve ağaçsız toprak vatan değildir.’ Sözüünü kısaca açıklayınız. Ağaçların önemi ile ilgili araştırdığınız atasözü ve özdeyişleri arkadaşlarınızla paylaşınız.* Mehmet Emin YURDAKUL’un şiirinde geçen şu dizelerle ağaç dikmenin bir sorumluluk olduğu vurgulanmıştır: “*Hem dünyada en birinci borç değil mi her kula/ Bir tohumu fidan yapmak, fidanı da bir orman?/ Eğer böyle olmasaydı, ne kalırdı oğula/ ‘Mirasımı artır’ diye öğüt veren atadan?...*” 96. sayfadaki 8. etkinlikte Tarım ve Orman Bakanlığının “Geleceğe Nefes” kampanyasından bahsedilmiş olup “Yarın Gene Sabah Olacak” serbest okuma metninde doğa sevgisi ana duygu olarak işlenmiştir.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular:

İlkokul 6. Sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde sadece bir temada çevre konusuna yer verildiği görülmektedir. “Doğa ve Evren” teması dışında diğer temalarda çevre konusunda bir içeriğe rastlanmamıştır. Doğa ve Evren teması başlığı altında verilen metinler ve konuları (Türkçe Dersi Öğretim Programında önerilen konu başlıklarına göre) şu şekildedir:

Tablo 8.

İlkokul 6. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinler ve işlenen konular

Tema Adı	Okuma/Dinleme/İzleme Metni	Metnin Adı	İşlenen Konular
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Merak Ettiklerimiz	uzay, gezegenler, dünya
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Afyon	yeryüzü, manzara, gezi
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Su Kirliliği	çevre kirliliği, çevrenin korunması, su kirliliği, yeryüzü, geri dönüşüm
Doğa ve Evren	Dinleme Metni	Kar Kristallerinin Peşinde Bir Yaşam	doğa olayları, iklim, su
Doğa ve Evren	Serbest Okuma Metni	Şimşekler ve Yıldırımlar	hava olayları, iklim, yağmur

136. sayfadaki “Merak Ettiklerimiz” metni daha çok uzay ve gezegenleri konu edinmektedir ancak 4. etkinlikteki “küresel iklim değişikliği” ile ilgili iki gazete haberine şu şekilde yer verilmiştir:

“*A Gazetesi: Uluslararası online bir dergide iklim değişiklikleri ile ilgili bir araştırma yayınlandı. Bu araştırmaya göre küresel ısınma için önlem alınmazsa 2100 yılında iklim nedeniyle oluşacak felaketlerden ölenlerin sayısı yıllık 150.000’den fazla olacak.*”

“*B Gazetesi: İngiliz araştırmacılara göre dünyanın son yıllardaki en büyük sorunu olan küresel ısınma bir efsaneden ibaret. Araştırmacılar ayrıca ısınmanın insan eliyle olmadığı kanısında...*”

152. sayfadaki “Su Kirliliği” metni şu hazırlık çalışmaları ile su konusuna dikkat çekmektedir: “*Sizce susuz bir yaşam nasıl olurdu?*” Metinde su kirliliğinin tanımı yapılarak suların kirlenme nedenleri, su kirliliğinin sonuçları, etkileri anlatılmıştır. Metinden konuyla ilgili şu örnek cümleler verilebilir: “*Su kirliliği olarak insanların neden olduğu etkenlerden dolayı suların kalitesinin azalması veya kullanılmaz hale gelmesidir.*” “*Kirli sular deniz demirdeki canlıları olumsuz etkiler. Oksijen yetersizliğinden suda yaşayan canlılar yok olur.*” Metnin 1. etkinliğinde verilen yazma çalışmasında öğrencilerden suyun hayatımızdaki önemini anlatan bir yazı yazmaları istenmiş. Ayrıca sayfa 155’teki 3. etkinlikte şu sorularla

çevre temizliği konusu işlenmiştir: “Aşağıdaki görselleri inceleyiniz. Bu üç görseli birbiriyle karşılaştırarak çevre temizliği konulu bir konuşma yapınız.” “Çevre temizliği ile ilgili bir slogan geliştirerek sloganınızı aşağıdaki bölüme yazınız.” Metnin 4. etkinliğinde verilen broşürde atıkların doğada kaybolma süreleri hakkında bilgi verilmiş ve geri kazandırılabilir atıklar ele alınarak geri dönüşüme vurgu yapılmıştır. İlgili broşürden hareketle öğrencilerden “hava kirliliği” konusunda bir broşür hazırlamaları istenmiştir. Metnin 5. etkinliğinde de “Çevre dostu ürünler satan bir fabrikanın sahibi olduğunuzu hayal ediniz. Ürünlerinizi tanıtacağınız bir reklam metni hazırlayınız.” yönergesi ile çevreyi korumaya özen göstermeye vurgu yapılmıştır. 158. sayfadaki 7. etkinlikte doğayı korumayı konu edinen bir metni öğrencilerin tamamlaması istenmiş.

161. sayfada yer alan “Kar Kristallerinin Peşinde Bir Yaşam” metninde insanların doğal çevresini anlaması ve merak ettiklerini bilimsel yöntemlerle nasıl araştırması gerektiği konu edinilmiş. 6. Etkinlikte öğrencilerin doğa ile ilgili merak ettikleri bir konuda onlardan bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak bir proje ödevi hazırlanmaları istenmiş. Temanın son metni olan “Yıldırımlar ve Şimşekler” serbest okuma metninde de hava olaylarından bahsedilmiştir.

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular:

7.Sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde 8 tema içinde Doğa ve Evren temasının bulunmadığı görülmüştür. Diğer temadaki metinlerde ve etkinliklerinde çevre konusunu ele alan bir içeriğe rastlanmamıştır.

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular:

8. sınıf Türkçe ders kitabı incelendiğinde sadece bir temada çevre konusuna yer verildiği görülmektedir. “Doğa ve Evren” teması dışında diğer temalarda çevre konusunda bir içeriğe rastlanmamıştır. Sadece Bilim ve Teknoloji temasına ait “Tema Sonu Değerlendirme Çalışmaları” bölümünde verilen metnin küresel ısınmanın önüne geçebilmek için yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesinin öneminden bahsettiği görülmüştür. Doğa ve Evren teması başlığı altında verilen metinler ve etkinliklere ait konular (Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda önerilen konu başlıklarına göre) şu şekildedir:

Tablo 9.

İlkokul 8. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinler ve işlenen konular

Tema Adı	Okuma/Dinleme/İzleme Metni	Metnin Adı	İşlenen Konular
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Yılkı Atı	canlılar, hayvanlar, hayvanları korumak
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Rüzgâr	doğa olayları, iklim, doğanın korunması, geri dönüşüm
Doğa ve Evren	Okuma Metni	Gündüzünü Kaybeden Kuş	canlılar, hayvanlar, doğa, nesli tükenen hayvanlar, küresel iklim değişikliği
Doğa ve Evren	Dinleme Metni:	Hava Kirliliği	çevrenin korunması, çevre kirliliği, doğa
Doğa ve Evren	Serbest Okuma Metni	Canberra (Kanberra)	yeryüzü, manzara, doğa, çevrenin korunması

216. sayfada yer alan “Yılkı Atı” metninde hayvanlar konu edinilmiş ve 8. etkinlikte de hayvanları koruma konusuna vurgu yapılmıştır. “Rüzgâr” adlı şiirde doğa olaylarına değinilmiş, 5. etkinlikte doğanın korunması, geri dönüşüm, sürdürülebilirlik gibi mesajlar veren aşağıdaki görselle ilgili öğrencilerin konuşmasını sağlayacak bir etkinliğe yer verilmiştir:

234. sayfadaki “Gündüzünü Kaybeden Kuş” metninde yine hayvanlar konusu ele alınmış, 6. etkinlikte nesli tükenen hayvanlar konusunda öğrencilerin düşünceleri sağlanmıştır. 241. sayfadaki 8. etkinlikte küresel iklim değişikliği konusunda öğrencilerden araştırma yapılması istenmektedir.

242. sayfada “Hava Kirliliği” dinleme metni öncesi verilen hazırlık çalışmaları ile öğrencilerin hava kirliliğine neden olan faktörleri ve çevre kirliliğini engellemek için yapılması gerekenleri düşünceleri istenmektedir. Metinde hava kirliliği her boyutuyla ele alınmış olup Türkiye’nin yıllar içinde hava kirliliği konusunda yaşadığı sıkıntılardan bahsedilmektedir. Şu cümleler örnek olarak gösterilebilir: “Yıl 1982. Ankara’da okullar tatil edildi. Fakar kar yağışından dolayı değil, hava kirliliğinden.” “Hiçbir önlem Ankara’nın kirli havasını değiştirmeye yetmedi. İnsanlar sokağa maskesiz çıkamaz, çocuklar okula gidemez olmuştur.” “İstanbul başta olmak üzere diğer iller de tehdit altındaydı. Nüfusun hızla artması ve yanlış yakıt kullanımı insanları bir toz bulutu içerisinde yaşamaya mahkûm ediyordu.” “1970’li yıllarda keşfedilen doğal gaz şehirlerimizin üzerindeki kara bulutları yok edecek önemli bir kurtarıcıydı fakat evlerimize girmesi uzun yıllar aldı.” “...bu değişimin canlı hayatını tehdit edici bir boyuta ulaşmasından endişe ediliyor.” Ayrıca öğrencilerden 7. etkinlikte verilen çevre kirliliği ile ilgili karikatürlerin yorumlatılması, 8. etkinlikte de yaşanan çevredeki hava kirliliği konusunda bir haber metni oluşturmaları istenmektedir.

246. sayfadaki “Canberra (Kanberra)” serbest okuma metni doğa ile uyumlu bir mimariye sahip olan Avustralya’nın başkenti Canberra şehri şu cümlelerle örnek bir şehir olarak tasvir edilmektedir. “Canberra, büyük bir park içine kurulmuş örnek bir kent görünümünde.” “Canberra güzel, yepyeni, tertemiz, tenha, yemyeşil; güvenlik, trafik sorunu olmayan, hava kirliliği bilmeyen, örnek bir kent...”

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Temel eğitimde okutulan Türkçe ders kitapları (1,2,3,4,5,6,7,8) Millî Eğitimin ve Türkçe dersinin genel amaçları doğrultusunda öğrencilerin kullanabileceği şekilde tasarlanmış, gelişim özellikleri dikkate alınarak görsel ve yazılı kaynaklarla desteklenmiş, derste öğretmene yardımcı olacak şekilde hazırlanmıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programı’na (MEB, 2019) göre dil becerileri, kişisel ve sosyal ve mesleki gelişim alanlarında ön koşul kabul edilmektedir. Türkçe Dersi Öğretim Programı’na göre öğrencileri üst bilişsel becerilerin kullanımına yönlendirmek, anlamlı ve kalıcı öğrenmeler sağlamak, bilgileri önceki öğrenmelerle ilişkilendirilmek, diğer disiplinlerle, günlük hayatla bütünleştirmek en önemli amaçlardandır. Türkçe ders kitaplarında toplumu ilgilendiren güncel konulara da yer verilmiş, edebî eserler yoluyla evrensel değerler de kazandırılmaya çalışılmıştır. Programda yer alan amaçlar ders kitaplarındaki edebî eserlerin nasıl olması gerektiği konusunda da fikir vermektedir. Metinler, öğrencilerin düşünce, duygu ve hayal dünyalarını zenginleştirmeli, bir konu hakkındaki görüşlerini etkili ve anlaşılır bir şekilde ifade etmelerini sağlayacak nitelikte olmalı, onlara eleştirel bir bakış açısı kazandırmalı, çevrelerinde olup biten her şeyin farkında olan, çevrelerine karşı duyarlı olan insanlar olmalarına katkıda bulunmalıdır. Öğrenciler metinler aracılığı ile iyiyi ve kötüyü, doğru ve yanlış görüp nasıl doğru davranabileceğini öğrenmektedir. Türkçe ders kitaplarındaki metinler, birçok değer öğrencilere kazandırılması konusunda başvurulan en önemli araçlardır. Türkçe derslerinde metinler üstünde yapılan hikaye çözümleme, özgün metin yazma, ya da anlatma gibi her türlü etkinlik, kazandırılmak istenen değerleri iletmek için doğal ortam oluşmasını sağlar (Çelikkpazu ve Aktaş, 2011). Bu açıdan eğitim-öğretim faaliyetlerinin temel kaynakları olan ders kitaplarının doğa sevgisi ve doğaya karşı duyarlı olma değerini kazandırması beklenir.

Çalışma, temel eğitim düzeyinde okutulan Türkçe ders kitaplarında çevre konusuna ne düzeyde değinildiği, doğaya karşı duyarlı olma değerini içeren metinlere ne kadar yer verildiğini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. İlkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki her metin ve etkinlik tek tek incelenmiş, tespitler her sınıf düzeyindeki kitap için ayrı ayrı verilmiştir. Tüm kitaplar incelendiğinde çevre bilinci kazandırmayı amaçlayan metinlerin ve etkinliklerin “Doğa ve Evren” teması başlığı altında verildiği görülmüştür. Sadece 3. sınıf Türkçe ders kitabında “Çocuk Dünyası” temasında çevre bilinci kazandırmayı hedefleyen bir metne rastlanmıştır. “Doğa ve Evren” temasının dışındaki temalarda dolaylı yoldan çevre konusuna değinilen metin ve etkinlikler tespit edilmiş olup ilgili bölümde belirtilmiştir. “Doğa ve Evren” temasına 3. ve 7. sınıf ders kitaplarında yer verilmemiş olduğu görülmüştür. 3. sınıf Türkçe ders kitabında 1 doğrudan, 3 dolaylı olmak üzere çevre ile ilgili kazanım içeren metinlere rastlanmış olsa da 7. sınıf Türkçe kitabında çevre konusunu ele alan bir içeriğe rastlanmamıştır. Bu açıdan 7. sınıf ve 3. sınıf Türkçe ders kitaplarının öğrencilerin çevre bilincini geliştirmesi konusunda çok yetersiz olduğu görülmüştür. İlkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarını ayrı gruplarda değerlendirdiğimizde ilkokulda 11 metinde doğrudan, 7 metinde dolaylı olarak çevre bilincinin geliştirilmesi kazanımı tespit edilmiş olup ortaokul Türkçe ders kitaplarında 11 metinde doğrudan, 4 metinde dolaylı olarak yer verildiği görülmüştür.

İlkokul Türkçe ders kitaplarında (1,2,3,4. sınıflar) daha çok insanın yaşadığı çevreyi anlamlandırması, doğal yaşamı anlaması, ona kulak vermesi, onu hissetmesine yönelik içeriklere yer verildiği görülmektedir. İlkokul Türkçe ders kitaplarında şu konulara yer verildiği tespit edilmiştir: ağaç sevgisi, canlılar, bitkiler, hayvanlar, doğa, dünya, iklim, mevsimler, doğa olayları, çevrenin korunması, yeryüzü, ormanları korumak, çevre temizliği, doğa sevgisi, çevreye karşı duyarlı olmak, geri dönüşüm, nesli tükenen hayvanlar ve bitki türleri, çevre kirliliği, su kirliliği.

Ortaokul Türkçe ders kitaplarında (5,6,7,8. sınıflar) çevre sorunları üzerinde durulmuş olup çevre sorunları konusunda bireysel sorumluluklarımız vurgulanmış öğrencilerden bu sorunlara çözüm üretmeleri istenmiştir. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında şu konulara yer verildiği tespit edilmiştir: çevre kirliliği, su kirliliği, hava kirliliği, çevrenin korunması, doğa sevgisi, ormanları korumak, ağaç sevgisi, çevreci kurum ve kuruluşlar, çevre kirliliğini önlemek için yapılması gerekenler, doğa olayları, iklim, küresel iklim değişikliği, atık kontrolü, geri dönüşüm, yenilenebilir enerji kaynakları, nesli tükenen hayvanlar, hayvanları korumak, sürdürülebilirlik.

Susar Kırmızı (2014) çalışmasında 4. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan değerleri incelemiş ve “doğa sevgisi, doğal çevreye duyarlılık” değerinin dokuz ayrı metinde yer aldığını ve kitapta en çok yer alan değer olduğunu ortaya koymuştur. Türkçe ders kitaplarında bu değer başta olmak üzere birçok değer verilmesinin önemsendiği sonucuna varmıştır. Çelikpazu ve Aktaş (2011) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise Ortaokul Türkçe ders kitapları incelenmiş ve ders kitaplarında yer alan metinlerin temalarla uyumlu olmadığı, değer iletimi anlamında titiz bir seçim yapılmadığı, birçok değer göz ardı edildiği, değerlerin verilmesi hususunun önemsenmediği sonucuna varılmıştır. Benzer olarak Sarıkaya ve Yavuz (2023) da güncel Türkçe ders kitaplarında da değer aktarımının dengeli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ders kitaplarının çevre bilinci kazandırma bağlamında incelendiği diğer çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Doğal çevreyle ilgili konulara imam hatip lisesi meslek dersi kitaplarında ne ölçüde yer verildiğini tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada program düzeyinde konuya gereken önemin verildiği ancak programın kitaplara yansımaları konusunda eksiklikler olduğu, çevre konusuna kayda değer bir şekilde yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır (Keskiner, 2014). Önal, Kaya ve Çalışkan (2019) tarafından hayat bilgisi ders kitabıyla ilgili yapılan çalışmada da benzer olarak çevre bilincinin yeteri kadar dikkate alınmadığı ve sadece programdaki kazanımların asgari koşullarda da olsa verilebilmesi kaygısıyla konuya değinildiği, çevreye duyarlı bireyler yetiştirilmek isteniyorsa okutulan ders kitaplarının içeriğinin hazırlanması aşamasında daha dikkatli ve özverili olunması gerektiği belirtilmiştir. Coğrafya ders kitaplarının incelendiği başka bir çalışmada ders kitaplarında güncel çevre sorunlarının yer almadığı, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik etkinliklere az yer verildiği, Coğrafya dersi öğretim programında çevre bilinci konusuna ilişkin kazanımların yetersiz olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Başkaya ve Gökdemir, 2021). Laçın Şimşek (2004) çalışmasında fen bilgisi ders kitaplarının da çevre bilinci kazandırma konusunda yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Demirezen ve Kaya (2022) çevre eğitimi kavramlarının sosyal bilgiler ders kitaplarında fen bilgisi ders kitaplarından daha fazla yer aldığını ve genel olarak incelendiğinde çevre eğitiminin daha çok bilgi boyutunda kaldığını ifade etmişlerdir. Çevik ve Güneş (2017) tarafından yapılan çalışmada da Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerde sosyal yapılandırıcı yaklaşım ilkelerine dikkat

edilmediği, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmadığı, çevresel özelliklerin göz ardı edildiği sonucu da çalışmamızla paralellik göstermektedir.

Araştırmada ulaşılan bulgu ve sonuçlardan hareketle aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

1. İlkokul 3. sınıf ve ortaokul 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında öğrencilerin çevre bilincini de geliştirecek içeriklere yer verilmelidir.
2. Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin birçok değer öğrencilere tanıtılması, tam anlamıyla kazandırılmasında kullanılacak en önemli araç olduğu düşünülerek kitaplarda yer alan metinler dikkatli seçilmelidir. Metinler öğrencilerde çevre duyarlılığı geliştirecek nitelikte olmalıdır.
3. Çevre sorunlarının yalnızca yaşadığımız ülkenin değil tüm dünyanın en büyük problemi olduğu düşünülerek her sınıf düzeyinde mutlaka bu konulara değinecek metinlere ya da etkinliklere yer verilmelidir.
4. İlkokul Türkçe ders kitaplarında çevre sorunlarına çok az değinildiği görülmüştür. Sınıf düzeyine göre hava, toprak, su, gürültü kirliliği; küresel iklim değişikliği gibi konulara da değinen metinlere veya etkinliklere yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alım, M. (2006). Avrupa birliği üyelik sürecinde Türkiye’de çevre ve ilköğretimde çevre eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (2), 599-616 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49104/626637>
- Atmaca, E. Anıl. “İlköğretim Ders Kitaplarında Görsel Tasarım ve Resimleme”. *Milli Eğitim Dergisi* 171: 318, Haziran 2006.
- Akçadağ, Ç. K., ve Çobanoğlu, E. O. (2020). Sınıf dışı öğretim ile öğrencilerin çevre okuryazarlıklarının geliştirilmesi: fen bilimleri dersi 7. sınıf “insan ve çevre” ünitesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(4), 1834-1852.
- Başkaya, Z. ve Gökdemir, Y. (2021). Ortaöğretim coğrafya (9-10-11-12) ders kitaplarında çevre bilinci olgusu. *11. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, 208.
- Bayramoğlu, E. , Özdemir, B. ve Demirel, Ö. (2014). Gürültü kirliliğinin kent parklarına etkisi ve çözüm önerileri: Trabzon kenti örneği. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4 (9), 35-42 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/iujad/issue/8728/108989>
- Bozkurt, O., Cansüğü (Koray), Ö., 2002, İlköğretim öğrencilerinin çevre eğitiminde sera etkisi ile ilgili kavram yanılgıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:23, Ankara, s:72
- Ceylan S., Duru, K., Erkek, G., Pastutmaz, M. (2021). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6 ders kitabı. MEB yayınları
- Civelek, D., Gündüz, D., Karafilek F. (2021). İlkokul Türkçe 1 ders kitabı. Ankara: Özgün Matbaacılık
- Çapraz Baran, Ş., Diren, E. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. Sınıf ders kitabı. Ankara: Anıtepe Yayıncılık
- Çelikipazu, E. E., ve Aktaş, E. (2011). MEB 6,7 ve 8. sınıf türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 413-424.
- Çevik, A. ve Güneş, F. (2017). Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 272-286.
- Demir, E. ve Yalçın, H. (2014). Türkiye’de Çevre Eğitimi, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2) , 7-18. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/derleme/issue/35093/389303>
- Diekmann, A., Preisendörfer, P. (1992). Persönliches umweltverhalten. Diskrepanzen zwischen anspruch und wirklichkeit. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 44, 226-251.
- Erdal, N. (2019). İlkokul Türkçe 2 ders kitabı. Ankara: Ada Matbaacılık
- Erten, S. (2003). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarında Çevre Dostu Davranışların Araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28
- Erten, S. (2004). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi*, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı. Sayı 65/66. 2006/25 Ankara
- Erten, S. (2005). Okul öncesi öğretmen adaylarında çevre dostu davranışların araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 91-100.
- Eselioğlu, H., Set, S., Yücel, A. (2022). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8 ders kitabı. Ankara: Ada Matbaacılık

- FAO and ITPS. (2015). Status of the World's Soil Resources (SWSR) • Main Report. Rome, Italy, Food and Agriculture Organization of the United Nations and Intergovernmental Technical Panel on Soils.
- Güler, Ç., ve Çobanoğlu, Z. (1994). Su kirliliği. *Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi*, 12(1).
- Kaftan Ayan, H., Aslan, Ü., Kul, S., Yılmaz, N. (2022). İlkokul Türkçe ders kitabı 4. İzmir: Çağlayan Matbaası
- Karaduman, B., Özdemir, E., Yılmaz, O. (2022). İlkokul Türkçe ders kitabı 3. İzmir: Çağlayan Matbaası
- Keskiner, E. (2014). Çevre ve din eğitimi: imam hatip lisesi meslek dersleri kitapları üzerine bir inceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 187-215.
- Kır, T., Kırman, E., Yağız, S. (2022). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7 ders kitabı. İzmir: Çağlayan Matbaası
- Kızılkaya, R., Turgay, O. C., Göçmez, S., Kalınbacak, K., Kayıkçıoğlu, H. H., ve Balcıoğlu, N., Okur, N. (2020). Toprak kirliliğinin nedenleri, etkileri ve giderilme yöntemleri. *Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-1*, 155.
- Kolaç, E. (2003). İlköğretim dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt: XVI, Sayı
- Laçın Şimşek, C. (2004). Fen bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarına göre çevre eğitiminde etik ve estetik değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (7), 127-146. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ded/issue/36881/312464>
- MEB, (2009). Talim ve Terbiye Kurulu Bakanlığı, Türkçe dersi öğretim programı (1,2,3,4,5,6,7,8). <http://ttkb.meb.gov.tr/>
- MFA (2022) . *Temel çevre sorunları*. Erişim Tarihi: Kasım 21, 2022. https://www.mfa.gov.tr/i_-temel-cevre-sorunlari.tr.mfa
- Ozener, F. S. (2004). Türkiye’de okul dışı çevre eğitimi ne durumda ve neler yapılmalı? V.Ulusal ekoloji ve çevre kongresi, 5-8 Ekim 2004 Taksim international abant palace, abant İzzet Baysal Üniversitesi ve biyologlar derneği, Abant- Bolu. Bildiri kitabı (Doğa ve Çevre), 67- 98, Biyologlar Derneği, İzmir.
- Önal, H. , Kaya, N. ve Çalışkan T. (2019). Çevre eğitiminde sıfır atık politikası ve mevcut ders kitaplarındaki görünümü (hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabı). *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 123-140.
- Özbuğutu, E. , Karahan, S. ve Tan, Ç. (2014). Çevre eğitimi ve alternatif yöntemler – literatür taraması / environmental education and its alternative methods – a literature review . *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (25), 393-408. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19562/208480>
- Sarikaya, B. ve Yavuz, E. (2023). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 209-224. Doi: 10.48066/kusob.1395001
- Silva, L.T. and Mendes, Jose’. F.G. (2012). “City Noise-Air: An environmental quality index for cities”, *Sustainable Cities and Society*, Vol.4, p. 1– 11. doi:10.1016/j.scs.2012.03.001
- Susar Kırmızı, F. (2014). 4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinde Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Türküm, A. S. (1998). Çağdaş toplumda çevre sorunları ve çevre bilinci. *Çağdaş yaşam çağdaş insan. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir*, 165, 181.
- Törnqvist, R., Jarsjö, J., ve Karimov, B. (2011). Health risks from large-scale water pollution: Trends in Central Asia. *Environment International*, 37,435-442.
- Ünal, S. ve Dımışkı, E. (1999).UNESCO-UNEP himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve Türkiye’de ortaöğretim çevre eğitimi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* fakültesi
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Çevre Bilgisi*. Güncel Türkçe sözlük. Erişim tarihi: Kasım 21, 2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (12. Baskı)